

и в проблемата за личността и нейното отчуждаване на Запад.

В един такъв труд като рецензията от съществено значение е редакторската намеса. За съжаление тя не се забелязва навсякъде: не е въведено единство в употребата на термините там, където те не са свързани с някакви нюанси във възгледите. Поради тази причина срещаме термини като „затворено прочитане“ и „закрито прочитане“, говори се за отразение и пресъздаване, структуралитическо и структурно литературознание.

Срещат се изрази от типа на следния: „слагат непроходима пропаст“ (стр. 157).

Независимо от някои несъвършенства в отделни статии книгата не може да не се прецени като сериозно постижение за българското литературознание. Тя е свидетелство за наличието на възможностите на българската литературна наука да води диалог с литературоведите от различни направления, имайки собствени позиции и значителни научни цели.

Никола Г. Николов

С ПАТРИОТИЧЕН ПАТОС

Не само на специалистите у нас е известно, че българската тема в чуждите и особено в славянските литератури не престава да привлича вниманието на наши литературни историци и критици от един век насам. Вече може да се наброят доста авторски имена и сериозни студии, които хвърлят светлина върху този дял от българското литературознание. И все пак едва в обемистия изследователски труд на Емил Георгиев „Български образи в славянските литератури“ (изд. на „Наука и изкуство“, 1969, 392 стр.) ние виждаме действителните мащаби на този проблем с неговата неотслабващо пулсираща жизнена актуалност. Впрочем не случайно книгата е и написана на такъв приповдигнат, емоционално-публицистичен стил. От всяка нейна страница наред с патоса на литературния историк ни обхващат вълнуващи чувства на славянска и българска патриотична гордост, извиращи от паисиевско-вазовското романтично съзнание — „че и ний сме дали нещо на светът...“

След прочита на „Български образи в славянските литератури“ не можем да не се съгласим с автора, че такива книги наистина „имат място“ както в литературознанието, така и „в нашия (съвременен — б. м.) литературен и обществен живот“ (стр. 5). С това убеждение той ни „носи“ чрез целия поток на широкото си научно повествование. Всъщност българският читател за пръв път поема в ръце такъв историко-литературен труд, в който с толкова многостранно и непосредствено познаване на материал и проблеми се третира въпросът за българската тема в цял един кръг родствени чужди литератури: руска, сръбска, хърватска, словенска, чешка, словашка, полска. Също така веднага трябва да кажем, че книгата на Емил Георгиев, въпреки „мозаичността“ на обгърнатия в нея разнороден материал, няма характер на механически построена литературна „енциклопедия“. Тук са налице строго следвана културно-историческа концепция и марксистко-ленински литературоведски принципи. Ето

защо и разглежданите автори и произведения са композирани уместно по диагонала между хронологичното и тематичното начало. Показвайки в дълбок исторически разрез (от падането на България под османско иго до великия ден на нейното освобождение) в каква степен, форми и с какво обществено и историко-литературно предназначение и значение българската тема получава разработка в литературите на братските славянски народи, едновременно с това изследвачът ни запознава с творческия облик на съответния писател, с обществените и литературните тенденции на епохата, в която работи, с националните задачи и цели, заради които изпозвува български теми, със значението, което тези чужди произведения имат при разрешаването на съвременните им български национални и литературни задачи.

И все пак, струва ми се, в тая своя книга Емил Георгиев акцентува не толкова върху историко-литературните проблеми, колкото върху идеите и внушенията от обществено-политически и национално-възпитателен характер. Сам той изрично набляга: „Българските образи в славянските литератури изясняват преди всичко връзката на българския народ с другите славянски народи“. За българската нация е от жизнено значение да познава тези връзки, тъй като „яснотата в отношенията между народите“ създава „яснота за пътя на един народ“ в историческото му развитие изобщо. Изкождайки от естеството на самия исторически материал, авторът неизменно изтъква братската славянска дружба и взаимомонош като „фактор в развитието на малките народи“ (без това да изключва, разбира се, и обратно въздействие). Ученият се вдъхновява от мисълта, че ако българският народ даже в „робския ярем е можел да послужи като пример“ за другите славянски народи в тяхната национална и обща борба за свобода и културен прогрес, да направи от „българските образи“ тяхна жизнена национална тема, то един такъв факт естествено

„допринася за самочувствието на нашия народ — в миналото и днес, дава му възможност да прецени с по-голяма историческа обективност собствената своя стойност като нация, да види по-верни пътища и средства в устрема към желаното бъдеще“ (стр. 4, 389).

При разрешаването на тази двустранина широкомащабна задача авторът на „Български образи в славянските литератури“ включва в обсега на изследването голям брой творци и произведения — около 50 писатели, от които нерядко се разглеждат по няколко работи, и повечето от които са непознати на масовия читател у нас. Тук ние се срещаме с крупни представители на славянското литературно изкуство, като А. С. Пушкин, И. С. Тургенев, Ф. М. Достоевски, Ян Колар, Ян Неруда, Сватоплук Чех, Змай Йован Йованович, Петар Прерадовић, с видни автори като Иван Гундулич, Йован Стерия Попович, Каролина Светла, Елишка Краснохорска, Антон Ашкерц. По достойнство тук са застъпени и по-малко значителни от днешно гледище писатели, като А. Ф. Велтман, А. С. Хомяков, Виктор Тепляков, Андрия Качич-Миошич, Прокоп Хохолоушек, Йосипина Турноградска, Зигмунт Милковски (Т. Т. Йеж), Михаил Чайковски, Симон Григорич и др. — автори, чиито произведения на българска тема са не всякога помаловажни от наше национално и историко-литературно гледище. Трябва да прибавим и това, че редица произведения на тези писатели българският учен прави за пръв път предмет на подобно обстойно проучване, за други сам най-напред е писал в предишни свои студии и книги, а трети (като В. Тепляков) сега „въвежда“ в нашата литературна наука.

Най-често в сравнение с предходниците си, чиито постижения добре използва, Емил Георгиев изяснява по-пълно причините и факторите, които обуславят търсенето и разработването на български теми в другите славянски литератури, по-точно набелязва национално специфичното в историческите съдбини и литературно развитие на едноплеменните народи, по-ясно определя общо закономерните типологически явления през разглежданата епоха и главно през 19 век. Нужно е да се изтъкне също така, че нередките съпоставки, правени в книгата между наши и други славянски автори и произведения, както и съпоставките ги историко-теоретични изводи и квалификации, имат двойно значение. От една страна, те спомагат да се открие по-ярко многообразието на литературен процес през съответните исторически периоди, а от друга — улесняват уточняването на някои важни положения от типологичния релеф на нашата възрожденска литература.

Конкретно бих посочил констатацията на Емил Георгиев относно исторически закономерното романтично художествено изображение при българската тематика у чуждите славянски писатели — явление, каквото наблюдаваме и във възрожденската литература.

Макар по мое схващане направените литературни анализи да дават възможност за по-широки обобщения в тази насока, българският изследвач върви по верен път. От този род са и неговите изводи, че тъкмо „славянската романтика“ проправя „широк път за славянските писатели и към българския народ“ (стр. 57), че борческо-патриотичният романтизъм, заедно с хуманистично-колективистичното съзнание за братско славянско единство и взаимопомощ играят първостепенна роля в национално-освободителните борби на поробените славяни, в тежненятия им към най-прогресивно обществено устройство и развитие. Правилна е и констатацията, че Руско-турската освободителна война от 1877—1878 г. представлява „един от най-великите моменти в историята на движението за славянско братство и единство“, поради което „освобождението на България изпъква една богата с образи и картини, с пламенни манифести и остри атаки, с тревоги и възторзи страница в историята на не една славянска литература“ (стр. 340). Ето защо и авторската надежда, че резултатите от подобни изследвания „имат значение за решаване на най-важните исторически задачи от нашия народ“, звучи съвсем убедително в края на книгата (стр. 389).

Като положителна страна в работата на Емил Георгиев следва да се изтъкне и стремението му да превъзмогне научно необоснованото схващане за някакво „вливане“ на романтизма в реализма като „специфична“ особеност на художествения метод на възрожденската ни литература, който традиционно се квалифицира като критически реализъм плюс революционен романтизъм. Нека кажем мимоходом, че подобен естетически хибрид не е наблюдаван в литературното изкуство на други народи. Там, где е действително налице „съжителство“ на романтични с реалистични принципи на художествено изображение, Емил Георгиев в съгласие с други литературоведи вижда или обособена, самостоятелна излиза на тези принципи в различни произведения, или при прилагането им в едно и също произведение изтъква диалектичното им съотношение като доминантни (формиращи) и съподчинени естетически компоненти. Сравнително най-добре изследвачът прилага тези разбирания, когато изяснява например естеството на художествено изображение в разказите на Прокоп Хохолоушек, в поезията на Елишка Краснохорска и др. (стр. 158, 305, 199, 230).

Както и трябва да се очаква, при определяне обема на литературния анализ изследвачът се ръководи не от „абсолютната“ идейно-художествена стойност на произведението, а преди всичко от конкретно-историческата му роля — в националноосвободителните борби и литературно движение на съответния славянски и на българския народ. Този подход му позволява да покаже в по-ярка светлина заслугите например на автори като славянофила А. С. Хомяков, да прецени противоре-

чивия ефект от произведения като романа на Мих. Чайковски „България“ и пр. Макар при някои от тези случаи авторът да изказва по-скоро свои „мнения“, вместо да доказва застъпваната преценка, важното е, че и тук той твърдо следва принципите на диалектическия подход към историческите явления.

Естествено най-широко внимание и място Емил Георгиев отделил на най-важните (от наше историческо национално и литературно гледище) славянски писатели като Андрия Качич-Миошич, Иован Стерия Попович, Проккоп Хохолоушек, Ян Колар, Александър Велтман, Алексей Хомяков, Иван Тургенев, Йосифина Турноградска, Зигмунт Милковски, Елишка Краснохорска и др. Трябва да признаем, че в редица случаи изследвачът се домогва, в една или друга мяра, и до свои тълкувания и преценки. Това се отнася не само до славянски писатели, които пръв у нас той разглежда в такава широта, но и до творци като Тургенев (конкретно по въпроса: кой всъщност е главен герой на романа „В навечерието“ — Исаров или Елена). Особен интерес будят анианзите, при които изтъква, че някои български теми у чужди славянски писатели имат характер на „истински призив към революционна борба“ и за собствените народи на тези писатели (стр. 150). А това важи и за писатели като Симон Грегориц и Антон Ашкерц, които в произведенията си с българска тема се влияят значи. елно от български творци — от Ботевите песни, от Вазовата „Епопея на забравените“, дори от Захари Стояновите „Записки по българските въстания“ и пр. (стр. 310, 328).

Характерна черта на разглежданата книга и същевременно нейно важно достойнство, както вече споменахме, ние считаме и авторския славянски социалистическо-патриотичен патос, с чието живо дихание е обхванато научното повествование. Твърде често авторът на книгата я превръща в трибуна на историческите идеи за славянска братска дружба и единство, както и за въздъхване национална гордост у българина заради онази ярка общославянска прогресивна роля, която е изиграл чрез „внесените“ от него български образи в другите славянски литератури. Изащо да не бъде овладян от такива чувства и защо не се стремим да ги внушим и на българските читатели, когато разкрива как в дълга редица художествени произведения писатели от всички славянски страни възпяват народа ни не само като неволнен мъченик под чужд ярем, но и като истински герой в борбата за отстояване на човешката си, народностна и славянска чест и право на свободен живот! С българското име по правило тези писатели свързват най-благородни черти на характера, представят с ярка романтична идеализация историческото минало, освободителни борби и културни дела на нашия народ през вековете, утвърждават правото му на свободен и независим живот в славянското семейство, сред

всички културни народи в света. Обикновено тези героични образи са исторически дейци, отличили се с достойни дела и подвизи в служба на народа (като хан Крум, княз Борис, Асеновиц, цар Самуил, легендарния Крали Марко), прославени народни хайдути, обикновени народни синове и дъщери и особено българската девойка, надарена с изключителна красота, човешко благородство и беззаветен патриотизъм. Достатъчно е да си спомним тук дори само за героя на Тургеневия роман Исаров, който заедно с образи на руски герои като Елена Стахова, Рахметов и др. служи и до наши дни за образец на гражданско поведение и честно изпълнен патриотичен дълг не само на интелигенцията в най-великата славянска страна. Действително творците на „български образи“ в литературата на етноплеменните ни народи най-често създават силно привлекателна, обаятелна представа за духовния и физически облик на нашия народ, и то в едно време, когато той е унижен от жестоко вековно чуждо робство. Чрез тази, обикновено романтично извисена представа, тези славянски писатели ратуват за по-достойна историческа съдба на българския народ и заедно с верните му героични синове и дъщери воюват за такова бъдеще.

„Български образи в славянските литератури“ е дело на многогодишен търпелив труд, плод на истинска научноизследователска страст и на горещ патриотичен (и „славянофилски“ в най-добрия смисъл на думата) патос. Наситена с богато съдържание и обладаваща значителна сила на идейно-емоционално въздействие, тази книга на видния наш литературовед наистина допринася немалко за националното самоопознаване и самопреценка на нашия народ, а също така и за по-правилното очертаване типологичния релеф на възрожденската ни литература.

При рецензиране на научни трудове с такива качества ми се струва немного уместно да се изтъква едни или други слабости от второстепенен и третостепенен характер, да се дискутира по отделни недостатъчно обосновани автори установки или мнения (като например за доминантното положение на романтичните черти в облика на българското просветителство, за закономерното съжителство на романтизъм и реализъм като обособени направления във възрожденската литература, за отрицателното въздействие на Михаил Чайковски върху Любен Каравелов и др.). По-подходящи, а в известен смисъл и наложителни са критически бележки от този род в съответни специални изследвания, где то е и възможно доводите за и против да се разгърнат в надлежна широта. Но и в такива изследвания на първо място ще бъдат изтъкнати несъмнено големите достойнства на книгата.

Кръстьо Генов